

Kyky oppia ei tee monimutkaisia vaistoja tarpeettomiksi

Osmo Tammisalo

Perinnöllisyystieteen professori Petter Portinin mukaan evoluutiopsykologia pelkistyy kysymykseen, "onko ihmisellä biologisia vaistoja" (Tieteessä tapahtuu 1/2003). Jos kysymys asetetaan näin, vastaus on mielestäni selvä. Ihmisellä on monimutkaisia sosiaalisia vaistoja, joita yleisesti kutsutaan tunteiksi. Ihmisaivoissa ei ole yleismekanismia oppimista varten, vaan siellä on joukko ennakkokäsityksiä siitä, mikä on merkittävää – sen perusteella, mikä ihmisen evoluutioympäristössä on ollut merkittävää.

Petter Portin (2003a, 2003b) puolustaa jonkinlaisia "tabula rasa" -näkemystä evoluutiopsykologiaa vastaan. Hän tuntuu ajattelevan, että ihmisellä on synnynnäisiä valmiuksia ainoastaan joihinkin perustoimintoihin kuten nälkään, janoon ja seksuaaliseen himoon – jos niihinkään. Muilta osin ihminen olisi jonkinlainen yleisoppiva kone.

Jano ja himo eivät kuitenkaan riitä. Ihmislajilla lisääntyminen on parittelun lisäksi monimutkaisia perhetunteita – kiintymystä, mustasukkaisuutta, hoivaa sekä vaistomaista inestien välttämistä. Tuskinpa Portinin kaavailema oppimiskone ilman oikeanlaisia taipumuksia ja tunteita – siis synnynnäistä ihmisluntoa – pystyisi suoriutumaan perhe-elämästä näin hyvin.

Psykologiset tutkimukset ovat osoittaneet, että rakastumisen tunnekin on osa ihmisluntoa. Vai onko 8-vuotiaiden lasten rakastuminen Portinin mielestä opittua? Evoluutiopsykologia on Darwinin kanssa samaa mieltä siitä, että kyky oppia ei tee monimutkaisia vaistotoimintoja, valmiuksia ja tunteita tarpeettomiksi.

Portin toteaa, että ihmisäivot pystyvät aikuisella muovautumaan enemmän kuin on uskottu. Yhtä lailla evoluutiopsykologia osoittaa, että ihmisäivot sisältävät monin verroin enemmän myötäsyttyisiä rakenteita kuin on uskottu. Portinin omat esimerkit kissojen näkökyvystä tai Kaspar Hauserin kyvystä oppia kieltä enää 16-vuotiaana paljastavat juuri sen, että aivojen oppimiskyky on monin tavoin rajoittunut – jo teini-iässä, kuten kielen evoluutioon erikoistunut Steven Pinker (1994) on huomauttanut. Aivojen hienovarainen plastisuus ei siis muuta sitä tosi-

asiaa, että koko ihmislajilla on yhteinen ja monimutkainen synnynnäinen [1] psykologia, joka monin tavoin eroaa muiden lajien synnynnäisestä psykologiasta. Ihmisperhe ei ole missään samanlainen kuin vaikkapa leijonaperhe.

Mikäli Portin olisi oikeassa, eri kulttuurien ihmiset ja perheet olisivat tunteiltaan ja psykologialtaan niin erilaisia, että ne olisivat toisilleen käsittämättömiä. Psykologian tutkimat mielen rakenteet olisivat vain kulttuurien ominaisuuksia. Tällaisten uskomusten voimakkuudesta kertoo se, että kun psykologi Paul Ekman 1960-luvulla esitti antropologeille, että kaikkialla maailmassa samoja perustunteita vastaavat samantyyppiset ilmeet, moista "biologismia" verrattiin fasismiin.

Yhteiskuntatieteilijöiden kiinnostus evoluutiopsykologian esittämisiin yleisinhimillisiin tunteisiin ja ilmeisiin ei kuitenkaan taatusti perustu poliittisiin ideologioihin tai eduskuntavaalien läheisyyteen, kuten Portin (2003b) vihjaa, vaan kokeellisen tieteen havaintoihin. Mutta miten on Portinin itsensä laita? Tuntuu kuin hänen vakaumuksensa ihmismielestä vain yleisoppivana tyhjänä tauluna nojautuisi tiettyihin ideologisiin oppeihin, jotka olivat vallalla 1970-luvun opiskelijamaailmassa [2]. Portin muistuttaa niitä japanilaisia sotilaita, jotka syrjäisessä viidakotukikohdassaan jatkoivat vahtivuorojaan ja pitivät yllä keisarin kunniaa tietämättä, että he olivat jo hävinneet sodan.

VIITTEET

- [1] Synnynnäisyys ei tietysti ole "kaikki tai ei mitään" -ominaisuus, vaan kyse on asterioista. Mitä enemmän piirteiden kehittyminen vaatii "perusasioiden", esim. ravinnon ja lämmön lisäksi ympäristön panosta, sitä vähemmän se on sisäsyntyistä. Esimerkiksi kielen oppiminen on vähemmän sisäsyntyistä kuin jalkojen kasvaminen, sillä jalat vaativat vain normaalin perimän, ravintoa sekä tuuria, ettei joudu ikäviin onnettomuuksiin. Kielen oppiminen vaatii kaiken tämän lisäksi vuorovaikutusta muiden puhuvien ihmisten

kanssa. Suomen kielen oppiminen on vielä vähemmän sisäsyntyistä, sillä se edellyttää, että ympäristössä puhutaan juuri suomea.

Evoluutiivisesti katsoen piirteet, joiden ilmeneminen on voimakkaasti riippuvaista ympäristöstä, voivat myös olla synnynnäisiä sopeumia. Synnynnäisyyden kannalta ei nimittäin ole merkittävää, onko tutkittava piirre herkkä ympäristön muutoksille, mikäli todellinen ympäristö säännöllisesti tarjoaa piirteen kehittymiseen vaadittavat olosuhteet. Olisi hassua väittää, että paviaanien hoivavietti ei olisi osa vaimausta "paviaaniluontoa", vaikka sen kehittyminen/oppiminen vaatiikin tarkasti rakentuneen ympäristön. Myös ihmisellä tunteita esiin houkuttelevat ärsykkeet ovat usein opittuja, mutta oppiminen on ennakoluuloista ja puolueellista. Esimerkiksi ärsykkeet, joita kohtaan ihmiset ovat alttiita oppimaan pelkoa, ovat sellaisia, jotka ovat olleet vallitsevia vaaran lähteitä ihmisen evoluutioympäristössä. Ihmisillä ja monilla muilla nisäkkäillä on myös taipumus saada inhon tunne mausta, jota on joskus seurannut huono olo tai sairastuminen.

Evoluutiopsykologia ei edusta staattista ihmislunokäsitystä, kuten Portin väittää. Joskus esimerkiksi yksilölle tai geeneille koitua hyöty riippuu siitä, minkälaisia strategioita muut käyttävät. Yksilöt voivat tilanteen mukaan valita erilaisia strategioita, jotka kaikki kuitenkin saattavat olla osa synnynnäistä/geneettistä ihmisluntoa. (Samoin eräissä peliteoreettisissa mallinnuksissa on käynyt ilmi, että mikäli "pelaaja" koneen lailla muistaa kaiken oppimansa, hänen keskimääräinen käyttäytymisensä riip-

puikin ratkaisevasti lähtötilanteesta (*Young* 2000, s. 77, 88). Portinin kaavailema yleisoppimiskone saattaa siis olla evoluutiopsykologian esittämää synnynnäisesti valikoivaa oppijaa paljon staattisempi.)

- [2] Portinin viimeaikaisissa kirjoituksissa on ongelmana se, että niissä on edelleen vanha epäluulo sosiobiologiaa kohtaan, ja että ne ovat samalla sekavia. Monet keskustelijojista yhtynevät silti Portinin näkemykseen, että "Emme koskaan voi selittää jäännösettömästi havaitsevaa subjektia, ihmisen minää." Vysotskin sanat (suom. T. Mali) sopinevat tähänkin tilanteeseen:

"Älkää riidelkö vanhat ja nuoret, riita mieletön jo jättäkää. Kyllä kauneimmat vuoret, aina valloittamatta ne jää."

KIRJALLISUUTTA

Pinker, Steven (1994): *The Language Instinct*. Allen Lane. Lontoo.

Portin, Petter (2003a): "Ihmislunnonsta, evoluutiopsykologiasta ja sosiobiologiasta". *Tieteessä tapahtuu* 1/2003

Portin, Petter (2003b): "Ihminen on oppimiskone". *Helsingin Sanomat*. 25.1.

Young, Peyton (1998): *Individual Strategy and Social Structure*. Princeton University Press.

Kirjoittaja on elintarviketieteiden maisteri, Darwinseuran puheenjohtaja ja luonnontieteisiin keskittynyt vapaa toimittaja.